

Gáspár Tamás:

A parti még nincs lejátszva

– európai horizontok –

Mottó: "We have to fight
against the Common Market
– in the name of-Europe"
(Rocard)

Az Európai Gazdasági Közösség (továbbiakban EGK, Közösség, Közös Piac, stb.) története kihívásokra adott válaszok története. Ahogy az integráció születése egy történelmi trend adott pontja, úgy az integráció jelenlegi továbbfejlesztési igénye is hasonló pont e trenden. Az integráció (mai hétköznapi értelmében használva) életre hívása a Nyugat-Európában klasszikusan létrejött nemzetállamok értelmes válasza volt arra a tendenciára, hogy az újratermelés nemzeti szintről lassan áttevődik nemzetközi szintre. Az integráció továbbfejlesztési kísérlete pedig útkeresés arra a tendenciára, hogy a világgazdaság a hetvenes években alapjaiban változott meg, a kapitalizmus egy új korszaka alakult ki. Ez pedig gazdaságilag többek között azt jelenti, hogy az újratermelés nemzeti szintről ténylegesen is áttevődött nemzetközi szintre, amit éppen a transznacionális társaságok egyre jobban meghatározó szerepe képvisel. Másrészt ahogy az integráció születése az ötvenes évek második felében konkrét gazdasági és politikai okokra vezethető vissza, úgy a kilencvenes évek eleji továbblépésnek is megvannak a konkrét előzményei. De miért pont a nyolcvanas évek közepén jutott egyesek eszébe a továbblépés, miért pont ekkor kezdtek el lázasan dolgozni a Közös Piac tényleges létrehozásán, több mint egy évtized pangás után?

Régi reflexek – "külbirtokok" szerzése

A fent említett kihívásokra a Közösség erőforrásainak bővítésévei próbált választ adni. A horizontális (kibővülések) és vertikális (modernizáció) megoldások nem választhatók el teljesen egymástól, az első lépésekre mégis sokkal inkább az extenzív megoldás a jellemző. A hetvenes évek elején a dinamizmus megtörése és az amerikai felügyelet egyre nyomasztóbb terhe vetette fel először a többször bojkottált angol csatlakozási kérelem felülvizsgálatát, illetve egy ír-dán csatlakozás lehetőségét. Az 1973-as kibővülés sikeresnek tekinthető, hiszen az első olajárrobbanást nagyobb megrázkódtatás nélkül átvészelték, és a brit gazdasági potenciállal az USA ellen is eredményesebben léphettek fel. A második olajárrobbanásra adott hasonló válasz már sokkal ellentmondásosabb. A dél-európai kibővülés megemésztése ugyanis csak a Hatok illetve Kilencek közti eltérések növekedésével volt lehetséges, és ez a megoldás jelentősen erősítette a strukturális problémákkal küszködő szárnyat. Hamar kiderült, hogy a régi reflexek előbb-utóbb. alapjaiban kérdőjelezik meg az integráció működését, hiszen a hasonló gazdasági struktúráról, hasonló fejlettségi szinttől egyre távolabb kerültek (illetve kerülnek), és a Római Szerződés elvein álló egészséges működéshez szükséges egészséges méret nagyság illetve működőképes adminisztráció sorozatosan viták középpontjába került. Így aztán a nyolcvanas évek közepétől lázasan álltak neki. új alapelvek és kutatási-fejlesztési

programok kidolgozásának (ESPRIT, EUROATOM, RACE, BRIT – hogy csak a legismertebbeket említsem) figyelembe véve, hogy az Egyesült Államok előnye többek között óriási egységes piaca, míg a nyugat-európai piac szétszabdalt. Japán olcsó munkaerejével van előnyben a Közösséggel szemben, ahol a munkaerő drága. Az EGK egyetlen előnye: intellektuális fölénye. Másrészt az EGK országai lázasan keresik, hogy mi is köti őket igazán össze, hiszen ezek a modernizációs reformtörekvések sokkal nagyobb léptékűek. Leegyszerűsítve arról van szó, hogy a kereskedelmi akadályok kiküszöbölése a már elért vámunió kivül a fiskális és adminisztratív akadályok lebontását is jelenti. Ennek egyik kritikus pontja a tőkeáramlás, amelynek a fizetési mérlegekre, valutaárfolyamokra gyakorolt hatása kérdéses. Ha ezen a Közösség túl akar lépni, a megoldás a monetáris unió, a közös valuta lenne. Ez azonban egyben hatalomkoncentrációt is jelent, hiszen egy központi bank a nemzeti irányítások felett áll, ezáltal a nemzeti kormányok politikai tere szűkül, ami pedig politikai, szociális feszültségeket okoz. Erre a megoldás a politikai unió. Ami az országok elképzelésében közös, az az ijedtség és az az álláspont, hogy a választ integrációs szinten kell megadni.

Az integráció magasabb szintjét, illetve az előbb említett leegyszerűsített gondolatmenetet azonban egészen másként képzelik el. A "mélyítő szándék" a gazdaságpolitikák összehangolását, a piacok összekapcsolódását tűzi ki célul. A transznacionális társaságok (elsősorban nyugatnémet) vonala nagyobb léptékben gondolkodik, számukra Nyugat-Európa csak egy pont. A "szélesítő szándék", a Nagy Európa, melyet elsősorban Franciaország képvisel, politikailag jócskán átítatott. Gondoljunk vissza az EGK születésére, ahol a Párizs-Bonn tengely NSZK-nak az elszigeteltségből való kilépést jelentette, Franciaországnak viszont a lehetőségét, hogy ellenőrizni tudja ősi gazdasági ellenfelét, akitől még háborús vesztesként is tartott. A franciák által elképzelt Nagy Európa éppen egy ilyen "szavazógép" létrehozását jelenti, amellyel ellensúlyozni tudja a gazdaságilag lehengerlő Németországot. Éppen ezért a sokat és sokak által emlegetett Európai Ház – amiről még nem derült ki, hogy micsoda – nem egy pragmatikus, jól körvonalazható cél vagy program, hanem sokkal inkább egy politikai demonstráció annak befolyásolására, hogy az integráció mely további szintje valósuljon meg.

Rend a rendetlenségen keresztül

A már említett lázas és izgatott útkeresésből a nyolcvanas évek közepén megszületett a várva-várt gyermek: az Egységes Európai Okmány (Single European Act). A gyermek igazán jól sikerült, van keze is meg lába is, hiszen magában foglalja az EGK intézményrendszerének és döntéshozatali mechanizmusának korszerűsítését, a Római Szerződés Módosítását; illetve az együttműködés új elemeinek megfogalmazását. Egyesek szerint azonban kicsit köhög (sőt mások szerint TBC-s, ami fertőző is), de biztosan csak félrenyelt, és különben is olyan szép, fiatal és anyuka reménysége. A Római Szerződés ugyanis kiegyensúlyozott növekedést ajánlott, filozófiája az "egységesítés, harmonizáció" volt. Az eltérések azonban fokozatosan nőttek, illetve nőnek, és a problémák halmozódtak. A hetvenes évek eleji kihívásra adott keynesi keresletösztönző válasz az inflációs várakozások korában már nem a növekedést fokozta, hanem az inflációt és a szerkezetváltás elmaradását. A nyolcvanas évek válasza az újabb kihívásra

már kínálatösztönző. A növekedési potenciál ugyanis sokkal inkább a regionális szintű kínálaton alapul, mint a nemzeti szintű keresleten. A termelékenységbeli különbségek nagyobbak ugyanazon szektor különböző szektorai között. Adott terület homogenitása, szektorai hasonló termelékenységnövekedése a szektorok szoros kölcsönös függésében (erőforrások komplementer hasznosítása, hasonló jövedelmek, keresetek) jelenik meg.

Ezt a kínálatösztönző választ fejezi ki a SEA ideológiája, a "rend a rendetlenségen keresztül", ami a harmonizálás helyett éppen a deregulációt hangsúlyozza és a nemzeti szabályozások közötti versenyt. Sokkal tisztább munkamegosztás kezd kialakulni, amelynek eredményeként a GDP 5%-os növekedését, a szérianagyság növekedéséből adódóan a termelési költségek csökkenését várják. Feltételezik a fogyasztói árak növekedésének 6%-os csökkenését, illetve 2-5 millió új munkahely létrejöttét. A jelenlegi válság szerintük csak az új szociális harmóniát hozó posztindusztriális társadalom születési fájdalma.

Darwini tisztogatás

Van, akinek azonban erről más a véleménye. Az egységes belső piactól várt költségcsökkenés, beruházás-élénkülés, növekedés, új munkahelyek létrejötte, versenyképesség-javulás közel sem ennyire egyértelmű. Mindenekelőtt a beruházási döntéseket nem önmagában a piac mérete befolyásolja, hanem a jövedelmezőség (ami ennél több tényező függvénye), illetve a kockázat nagysága. Nyugat-Európa problémáinak többsége nem a tőkehiányra vezethető vissza, hanem arra, hogy a meglévő tőke a kontinens helyett inkább a tengerentúlra, illetve a feldolgozóipar helyett inkább a kockázatmentesebb pénzügyi szférában keres befektetési lehetőséget. Másként, egyelőre nyitott kérdés, hogy a nagyobb mozgásteret maguk a tagállamok, vagy az USA és Japán tőke lesz képes erőteljesebben kihasználni. Felmerült az is, hogy az európai cégek csak a felszínen integrálják az európai dimenziót. Lényegében külön megállapodásra törekednek amerikai és japán cégekkel, mert így olyan előnyökhöz és piacokhoz jutnak, amit egyszerű európai orientációval nem tudnának elérni. Maxime Durand szerint az európai kapitalizmust a gazdaságpolitikai koordináción át való homogenizálás és a nagy európai cégekre koncentráció erősítené meg. Ezek közül azonban egyik sem teljesül, így nem beszélhetünk "európai" kapitalizmusról, míg amerikaiáról, japánról igen.

A homogenizálás valóban a SEA alapelveinek mond ellent, a nagy európai cégekre koncentráció pedig a nyolcvanas évek elejéig volt jellemzője a tőkekoncentrációnak: Az összeolvadások eddig nemzeti szinten folytak, amit a Közösség bátorított, most pedig nagy európai csoportok alakulnak európai, amerikai, japán cégek között. A hetvenes évek közepe óta nekilendült tőkekoncentráció komoly sokkot okozott a munkaerőpiacon, ezt a SEA ezek szerint valószínűleg erősíteni fogja. Egyes szerzők (Pierre Baron, Maxime Durand, Ernest Mandel, Claude Gabriel, Catherine Verla) heves aggodalmukat fejezik ki a munkaerőpiaccal kapcsolatban. A fokozódó tőkekoncentráció, a SEA ideológiája, a dereguláció sokak szemében a legéletképebbek darwini fennmaradásának tűnik, és heves támadásokat intéznek a munkaerőpiacot érő sokkok miatt. Hangsúlyozzák, hogy a világgazdasági szerkezetváltás nem mentesíti az európai tőkéket a válság és a munkához való jog megnyirbálásának felelőssége alól. A nemzetközi

tőkés verseny növeli a termelékenységet, amit az 1992-es célok csak felerősítenek, mindez pedig növeli a szociális – elsősorban munkanélküliségi – problémákat. A munkanélküliség csökkentéséhez a képzetlen és félig képzett munkaerő mozgására lenne szükség. Ezt a mozgást, a tőke mobil jellegével ellentétben, teljes utópiának tartják. A SEA komoly hangsúlyt helyez arra is, hogy az egységes belső piac indukálta beruházások rengeteg új munkahelyet teremtenek. Ez ugyan igaz, de az is, hogy ugyanakkor rengeteg meg is szűnik a tőkekonzentráció illetve szerkezetváltás miatt, azaz az új munkahelyek nem ugyanabban a szektorban keletkeznek és valószínűleg nem is azonos képzettségi szintet kívánnak: Az pedig egyáltalán nem biztos, hogy az új inkahelyek éppen a legkorszerűbb technikát képviselő szektorban keletkeznek. Az említett szerzők szerint is az európai integráció a hagyományos, kevésbé dinamikus ipari szektorban jön létre. Azaz a SEA-től várják a csodát: a nagyobb növekedést és a több munkahelyet. De a működési mechanizmusokat nem vizsgálják, azok működését magától értetődőnek veszik.

Az EGK adminisztrációja megpróbálja a növekvő eltéréseket is kezelni – de mindig csak utólag. Nincsenek egyértelműen meghatározott politikák, és ezek nincsenek összehangolva. Ahogy Pierre Baron írja, a neoliberais nyomás hatására mindent feláldoznak a verseny oltárán, de a politikák tényleges tartalmát sohasem fogják megvitatni. Azaz mind a SEA, mind a hazai piacok fejlesztése egy közös ipart, összehangolt gazdaságpolitikát és szociálpolitikát nélkülöző program.

A vélemény jól fejezi ki azt a jogos ellenvetést, hogy az Európai Okmányoknak nincs szociális dimenziója. A részletes elemzések véleményem szerint azonban némi kiegészítésre szorulnak. A munkanélküliség és bérproblémák tárgyalásakor elfeledkeznek arról, hogy a munkabéreknek ma már nem ugyanaz a szerepe, mint a Római Szerződés idején. Igaz, hogy makroszinten lényegesek a bérszínvonal-különbségek, de ez elsősorban olyan különbségek esetén igaz, mint Nyugat-Európa és a Távol-Kelet. Másrészt mikroszinten a munkabéreknek egyre kisebb a súlya a termelési költségekben (a kutatási költségekhez képest például). Jogosan vetik fel, hogy az európai piacok nem kapcsolhatók simán össze, mert ezek szociális formációk is – azaz egy-egy probléma szociális dimenziója, így megoldása is más és más. Így a SEA nem megoldás a kapitalizmus válságára, mert egy egyszerűen nagyobb integráció nem elegendő a kezelésére, a munkanélküliség csökkentésére. Az integrációnak pénzügyi és politikai téren is korlátai vannak. A termelés nemzetköziesedése ellenére az államokkal való szoros kapcsolat és a nemzeti jelleg is megmarad. Hiányzik azonban a megalapozott és programszerű alternatíva. Helyesen ismerik fel, hogy a Közös Piac válasz a termelés internacionalizálódására, hogy egy szociális dimenziójú alternatívával ehhez igazodni kell. Azaz a követelések egy része (pl. a 35 órás munkahét) csak nemzetközi erőfeszítésként értelmes, és az alternatíva megfogalmazásához az EGK küzdőteret jelent. Ebbe a küzdőtérbe azonban egyelőre csak a palánkon kívülről, hangosan, ujjal mutogatnak, konferenciákon és emberi jogi nyilatkozatokon túl még nem nagyon léptek.

Öröm (?) az ürömben azonban, hogy nem ők az egyetlen (politikait erő, amely a változásokat követni tudná, és amely a kihívásra egy közös programmal válaszolni tudna. A globális problémákat nem lehet egy országban megoldani, az Európai Házat sem lehet különböző alapokon felépíteni. De mi legyen ez az alap?!

A parti még nincs lejátszva...